Чугаєвська А. В.,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ НА ПРИКЛАДІ КАНАДИ

Ця стаття присвячена огляду становлення законодавства про звільнення від відбування покарання в Канаді (паролє), основних стадій розвитку звільнення від відбування покарання, ролі державних інституцій в цьому процесі, основних ознак старої і сучасної системи звільнення від відбування покарання в Канаді. Надано порівняльну оцінку сфер можливого вдосконалення процесуального законодавства України щодо звільнення від відбування покарання з метою приведення його до кращої практики та принципів гуманізації кримінальної політики.

Ключові слова: *законодавство зарубіжних країн, звільнення від відбування покарання в Канаді, звільнення від відбування покарання, потерпілі, прозорість та ефективність процесу прийняття рішень із звільнення від відбування покарання.*

Эта статья посвящена анализу становления законодательства об освобождении от отбывания наказания в Канаде (пароле), основных стадий развития освобождения от отбывания наказаний, роли государственных институций в этом процессе, основных признаков изначальной и современной системы освобождения от отбывания наказания в Канаде. Дана предварительная сравнительная характеристика сфер возможного усовершенствования процессуального законодательства Украины по вопросу освобождения от отбывания наказания з целью приведения его в соответствие с лучшей практикой и принцами гуманизации уголовной политики.

Ключевые слова: *законодательство зарубежных стран, освобождение от отбывания наказания в Канаде, освобождение от отбывания наказания и потерпевшие, прозрачность и эффективность процесса принятия решений об освобождении от отбывания наказания.*

Формування правових інститутів нерозривно пов'язане із соціальним, економічним і демократичним розвитком держави. Держава є носієм певної правової традиції, певної правової системи, яка здійснює вплив на формування національних правових систем і визначає їх основні складові. В історичному аспекті поступова взаємодія різних правових систем здійснюється через рецепцію і взаємопроникнення певних правових інститутів і явищ, які мають походження із однієї правової системи, а отримують розвиток

в іншій правовій системі. Це стосується розвитку такого важливого правового інституту, як інститут звільнення від відбування покарання, який бере свої історичні витоки із англо-саксонської системи права [1, с. 138], сприйнятий правовими системами континентального права.

Історично в державах англо-саксонської системи права цей інститут, характеризуючись спільними рисами і витоками, розвивався досить неоднорідно. На сучасному етапі інститути звільнення від відбування покарання, що склались в окремих державах, істотно відрізняються. Зокрема, в Канаді, він отримав значний розвиток, відмінний від США або Великобританії. Науковці стверджують, що на відміну від США та деяких європейських країн, які змістили пізніше свої акценти в звільненні від покарання на «моделі покарання», в Канаді зберегли «виправну і реабілітаційну систему» [2, с. 378].

Постає питання про дослідження основних етапів розвитку і властивостей інституту звільнення від відбування покарання в Канаді, регламентації процедур щодо застосування звільнення від відбування покарання, що може бути використане для вдосконалення правового регулювання в Україні в світлі переважаючих в Україні акцентів на гуманізацію кримінального судочинства, як напрямку розвитку законодавства і правової доктрини.

Порівняльний аналіз регламентації інституту звільнення від відбування покарання проводився в рамках науки кримінального права, в роботах авторів, які досліджували тему умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Зокрема, О. М. Бандурка, Г. В. Дровосєков, З. І. Зельдов, Л. В. Кузнецова, І. Д. Перлов, Ю. М. Ткачевський, В. В. Скибицький, В. М. Стручков, А. З. Перелигін, Д. В. Казначеєва та інші в своїх наукових працях досліджували умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, однак актуальність вивчення цього інституту залишилась і сьогодні. Певний внесок учених у рамках порівняльного кримінального права здійснено в роботах М. І. Бажанова, Г. А. Есакова, Є. Ю. Полянського, Ф. М. Решетнікова та ін. Своєю чергою, у рамках науки порівняльного кримінально-процесуального права окремі питання зарубіжного досвіду звільнення від відбування покарання були висвітлені в роботах К. Ф. Гуценко, М. М. Михеєнка, А. В. Молдована, Н. Г. Стойко, В. П. Шибіко та ін. У зазначених вище наукових дослідженнях опрацьовано досвід Європи, США, Японії та інших країн, разом з тим досвід Канади, з точки зору як науки кримінального, так і науки кримінально-процесуального права не розглядається, при тому що в Канаді цей інститут отримав свій окремий розвиток, відмінний від США.

Метою дослідження є вивчення зарубіжного досвіду регламентації інституту звільнення від відбування на прикладі Канади, з метою його можливої імплементації в Україні. Дослідження ключових етапів становлення інституту звільнення від відбування покарання в Канаді, сучасного стану його регламентації та основних тенденцій подальшого розвитку.

Розвиток і реформування інституту звільнення від відбування покарання в Україні супроводжується поступовим відходом від радянської доктрини звільнення від відбування покарання і зазнає істотного впливу і рецепції кращого зарубіжного досвіду, який стає частиною національного законодавства України.

Вважаємо, що вивчення процесу становлення інституту в різних правових системах, в яких цей інститут є історично старшим ніж в Україні, важливим засобом виявлення його сутнісних характеристик, властивостей в динаміці суспільного розвитку, та зв'язку з певними рівнями суспільного розвитку. Останні напрацювання та тенденції правового регулювання, які є предметом обговорення в зарубіжних парламентах, є джерелом досвіду та знань для впровадження кращих практик.

Оформлення сучасного інституту звільнення від відбування покарання в Канаді пов'язують із прийняттям в 1959 році Закону «Про звільнення» (Parole Act), *яким було запроваджено Національну комісію із звільнення. Слід зазначити, що інститут звільнення веде свій початок ще із 1899 року від Ticket of Leave Act* (*TLA),* але саме із появою *Національної комісії із звільнення цей інститут отримав свою уніфікацію як з точки зору захисту прав, так і адміністрування єдиним органом [3, с. 3]*

Під поняттям «Parole» розуміється процедура звільнення від покарання з метою інтеграції та виправлення злочинця [4, с. 1].

До прийняття Parole Act не існувало законодавчо визначеної мети дострокового звільнення особи від відбування покарання та критеріїв визначення особи такою, що підлягає звільненню.

За попереднім законодавством застосування звільнення мало значну дискрецію, що створювало ґрунт для зловживань, а також був відсутній механізм нагляду за звільненими із належними критеріями для скасування звільнення [5, с. 247].

Зокрема, згідно зі звітом «Fauteux Report», який слугував основою для впровадження згаданих змін, звільнення не розглядалось як частина корекційного процесу [6].

Важливим нововведенням було те, що із запровадженням нового органу – Канадської комісії із звільнення (далі по тексту – «Комісія») встановлювалась вимога про перегляд усіх федеральних вироків на предмет можливого звільнення.

Після впровадженням Parole Act було виявлено окремі недоліки, зокрема, особа, що перебуває на достроковому звільненні і вчинила правопорушення, яким це звільнення скасовувала, мала відбувати повністю весь термін незалежно від періоду перебування на звільненні, що могло істотно продовжити терміни, визначені судом. Також Parole Act не містив певних процедур і порушники були досить обмежені в правах, оскільки, не передбачались обов'язковий допит або зустріч із представниками Комісії до прийняття рішення; також не передбачалось надання порушнику обґрунтування прийнятого рішення; та не було передбачено право на оскарження рішення в разі незгоди.

Поступово до Parole Act було внесено зміни, в центрі яких були процесуальні аспекти та захист прав порушників. Загалом ці зміни у 1977 році оформились у наступному: зарахування порушнику часу перебування на звільненні до відбування терміну; право на оскарження рішення; знати про обґрунтування рішень; мати право на представника при розгляді. Науковці відмічали, шо до 1968 року Комісія не мала законодавчої вимоги оцінювати чи не створює звільнення особи недопустимого ризику для суспільства [7, с. 5].

Одним із останніх етапів розвитку інституту є заміна у 1992 році Parole Act та Акта про пенітенціарну систему на Закон про корекцію та умовне звільнення (Corrections and Conditional Release Act). Новий Закон чітко прописав ціль і принципи для застосування умовного звільнення. Зокрема, метою умовного звільнення цей Закон визначив забезпечення підтримання мирного та безпечного суспільства шляхом прийняття зважених рішень про час та умови звільнення, які найбільше сприяють виправленню порушника та їх реінтеграцію в суспільство як законослухняних громадян. При цьому першим принципом, яким має керуватись Комісія, визначено – захист суспільства при розгляді будь-якої справи; також обмеження, які застосовуються, мають кореспондуватись із захистом суспільства. Також цим Законом було визнано право потерпілих бути проінформованими про статус питань щодо дострокового звільнення порушників та бути присутніми на слуханні вразі наявності відповідного рішення Комісії [8].

Науковцями було відмічено, що при-

йняття цього Закону ознаменувало впровадження реформування трьох основних напрямів: суспільна безпека і виправлення; відкритість і відповідальність; справедлива процедура [9, с. 337].

У сфері суспільної безпеки та виправлення в Законі запроваджується здійснення оцінки ризиків щодо порушника, необхідність отримання своєчасної і надійної інформації про порушника. Працівники корекційних установ мали зібрати всю необхідну інформацію, а члени Комісії повинні брати все зібране до уваги, щоб оцінювати ризики вчинення нових правопорушень цією особою. Було окреслено умови застосування окремих програм звільнення, наприклад, денного звільнення (Day Parole), спрощеного розгляду питання про звільнення Accelerated Parole Review) (для осіб, що вчинили вперше правопорушення, не пов'язане із насильством), звільнення на підставі закону (після відбуття певного строку) тощо. Було окреслено критерії для призупинення, скасування або відновлення умовного звільнення.

У сфері відкритості та відповідальності, з метою отримання більшої довіри з боку громадян і громадськості в цілому, Законом уперше запроваджуються права потерпілих, зокрема, їм дозволяється відвідувати слухання як спостерігачі; отримувати інформацію про статус розгляду питань; подавати свою позицію щодо розгляду питання про звільнення. Представникам інших зацікавлених сторін (медіа) також дозволяється бути присутніми як спостерігачі на слуханнях, запроваджується ведення письмового реєстру з метою надання права усім за письмовим запитом отримувати копії рішень Комісії. Члени Комісії також зобов'язуються тепер письмово обґрунтовувати будь-яке своє рішення, а, враховуючи їх доступність, це стає матеріалом для вивчення і досліджень.

Що стосується справедливих процедур, слід зазначити, що із прийняттям у 1982 році конституційного Закону Canadian Charter of Rights and Freedoms [10], вимоги до процедур дуже змінилися, і в справах, які раніше вважались суто «адміністративними» і не вимагали з т.з. практики та законодавства дотримання процедур, з'явився принцип «duty to act fairly» (обов'язку діяти справедливо), відповідно, за цим принципом вимагається, щоб особа, справа якої розглядається, була своєчасно про це повідомлена, повинна мати всю інформацію по справі, мати можливість дати відповідь по суті справи, мати свого представника. Закон впровадив слухання із присутністю порушника обов'язковими, за виключенням коли він сам відмовляється. Відповідно, Законом про корекцію та умовне звільнення було виписано припис прийняття рішень із дотриманням згаданих принципів.

Слід також відмітити, що важливим елементом розвитку стала поступова демократизація процесу обрання членів Комісії, зокрема, після 1994 року новий склад Комісії вирішив подальше обрання членів здійснювати на основі чітких критеріїв, зорієнтованих на наявність навиків, знань та досвіду, і відкрито, із розміщенням вакансії у пресі. Обрані кандидати, які відповідають визначеним критеріям, після проходження тестів і співбесід затверджуються Прем'єр-міністром [11].

Важливо, що Corrections and Conditional Release Act містить положення про те, що він має переглядатись кожні 5 років, наразі, Парламентським Комітетом Правосуддя і Прав людини напрацьовано 53 рекомендації стосовно внесення змін до цього Закону [12].

Наведений вище матеріал свідчить про динамічний розвиток інституту звільнення від відбування покарання в Канаді, при цьому його складові елементи та етапи розвитку відтіняють його тісний зв'язок із громадянським суспільством і спробу найбільш повно відповідати очікуванням і запитам суспільства та часу. Накопичені факти реалізації тих чи інших підходів створюють дуже корисний матеріал для врахування

в впровадженні інституту звільнення від відбування покарання в Україні.

Огляд зарубіжного досвіду впровадження звільнення від відбування покарання в Канаді дає нам підстави зробити наступні висновки:

– досвід Канади із впровадження звільнення від відбування покарання характеризується значною історією і досить сильним законодавчим регулюванням, зазвичай невластивим англосаксонській системі права, та відокремлюється від досвіду інших країн англосаксонської системи права;

– історичний розвиток інституту від відбування покарання в Канаді виробив ключові умови, які заслуговують на увагу, для балансування між інтересами суспільної безпеки та інтересами виправлення й інтеграції злочинців, який може бути корисним для запровадження в Україні;

– вироблення детальних критеріїв прийняття рішень, збирання детальної інформації про порушника, впровадження відкритості в роботу органів, що розглядають справи, залучення потерпілих до вирішення справ є вагомим досвідом, який слід детально опрацювати в напрямку вироблення пропозицій до кримінально-процесуального законодавства України;

– відокремлення судочинства щодо звільнення від відбування покарання від загальних судів, створення системи високих кваліфікаційних та особистих умов до людей, що приймають рішення, може бути взяте за основу для виявлення напрямків вдосконалення процесів прийняття рішень із звільнення від відбування покарання в Україні.

Вважаємо, що опрацьований матеріал дає підстави для наведених вище попередніх висновків і подальшого більш детального дослідження зазначених напрямів, що сприятиме вдосконаленню процесуальної форми звільнення від відбування покарання в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Глушков В. О.* Вплив англійської правової системи на становлення інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання: історичний аналіз кримінального законодавства України та держави Ізраїль / *В. О. Глушков, І. В. Козакова* // Вісник асоціації кримінального права України. – 2015. – № 2(5) – С. 135–153.
2. *Healy D*. Advise, assist and befriend: can probation supervision support distance? Social Policy and Administration / D. Healy // Social Policy & Administration/Special Issue: Crime and Social Policy. – 2012. – № 46 (4). – P. 377–394.
3. Commissioner of Penitentiaries, «History of Parole»/ Federal Corrections. – 1963. – Vol. 3. – 325 p.
4. *Bassett R.* Parole in Sweden and Canada. A cross – cultural review of risk and electronic monitoring parole practices / R. Bassett // Malmö University: Faculty of Health and Society, Department of Criminology. – 2016. – 34 p.
5. *Julian V. Roberts* Cole Making Sense of Sentencing / Julian V. Roberts, David, P. Cole // University of Toronto Press. – 1999. – 381 p.
6. Report of a Committee Appointed to Inquire into the Principles and Procedures Followed in the Remission Service of the Department of Justice of Canada / Edmond Cloutler. – Ottawa, 1954. – 325 p.
7. Commemorating the 50th Anniversary of the United Nations Universal Declaration of Human Rights / Human Rights Division Correctional Service of Canada August, 1998. – 183 p.
8. Canada, Corrections and Conditional Release Act // Justice Laws: [Electronic resource]. – Access mode: http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-44.6/.
9. *Mitchell D.* Poor Man's Justice / D. Mitchell. – Trafford Publishing. – 2004. – 348 p.
10. Canadian Charter of Rights and Freedoms: [Electronic resource]. – Access mode: http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-15.html.
11. Parole Board of Canada (2015). History of parole in Canada: [Electronic resource]. – Access mode: http://pbc-clcc.gc.ca/about/hist-eng.shtml#1).
12. Bill C-32, An Act to enact the Canadian Victims Bill of Rights and to amend certain Acts, Sue O'Sullivan, Federal Ombudsman for Victims of Crime, March 26, 2015: [Electronic resource]. – Access mode: http://www.victimsfirst.gc.ca/vv/sub-pre/20150326.html.

Chugaievska A. On foreign experience issue of release from (serving) punishment institute formation and development on the basis of Canada

The paper reviewed the evolution of legislation on the release from (serving) punishment (Parole) in Canada, emphasizing the separate story of Canada Parole in the Common Law Family Countries. The key stages of the parole development, role of government institutions, essential features of the old and modern system of Parole in Canada described and systemized for further study. The key features of the Canadian Parole Laws identified. Preliminary comparative assessment of the areas of possible improvements of the Ukrainian release of punishment legal procedures to meet the best practice and humanitarian principals provided. The paper takes the approach from based on key aspects of Parole development in Canada: public safety; transparency and openness; fair rules. The certain core features of each aspects identified. The paper reads the consequent stages of the Parole development with a tendency to rehabilitation and correction focus rather than punitive. In a summary paper puts in place the preliminary recommendations on the streams of the further study towards development of the advanced models of the Parole in Ukraine. The possible options for the Parole legislation improving are listed. The Parole Board of Canada staffing also discussed and the merit base approach suggested. The primary focus is on the Parole decision-making procedures and respective rules, which should ensure the protection the offenders', victim's and public safety interest, maintaining the certain balance responding to public expectations and needs.

Keywords: *legal acts at foreign countries, Canada Parole, Parole Board of Canada, victims and Parole, parole decision-making transparency and efficiency.*

Стаття надійшла до редакції журналу 13.03.2017 р.